

«ՊԱՅՔԱՐ» Ի ՀԱՐՕԱԶՐՈՇՈՅԵՐԸ

«ՄԻՆՉԵՒ ՀԻՄՈՍ ՍՓԻՒՌԻ ԻՐԱԿԱՆ ՆԵՐՈՅԺԸ
ԴՈՒՐՍ ՉԷ ԲԵՐՈՒՎԾ ԵՒ ԱՅԴՎՈՒՄՈՎ
ԱՀՈՒԵԼԻ ԱՇԽԱՏԱԿՆԻ ԿԱՅ ՏԱՆԵԼԻՔ».

Դոկտ. Հրաչ Զիլինկիրեան

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»-ին

ՄԱԳՕ ԱՐԵՆՆ

Դեպի ո՞ր կ'ընթանայ հայկական սփիուքը, Ի՞նչ ունեինք երկ կապոր ինչքա՞ն իրական է մեր մտապատկերին մեջ գոյացած եւ մարմին առած սփիուքը: Ի վերջոյ՝ այսօրուան բարդ կացութեան մէջ, Ի՞նչ է սփիուքի ըսելիքը եւ առաւելաբար՝ անոր գործը: Այս թեմայով եւ հեռավար կապով օրեր առաջ գրուցեցի Օքսֆորտ համալսարանի դասախօս՝ Դոկտ. Հրաչ Զիլինկիրեանին հետ:

Պրն. Զիլինկիրեան, զուցէ դուք իրական եւ միակ հասցեատերը չէք սփիուքեան հիմնահարցերուն, սակայն Սփիուքի խճանկարին մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէք, շատերու վկայութեամբ: Վերադառնալով մեր թեմային, ապա յիշեցրինք, որ անցնող տարին՝ 2022-ը Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կողմէ «Սփիուքի տարի» հռչակուած էր: Ի՞նչ էին ձեռքբերումները եւ Ի՞նչ կարող ենք ըսել սպազայի հարցադրումներուն մասին:

Կրնամ ըսել, որ 2022-ին, Սփիուքի մէջ հիմնական օրակարգը նույնն էր՝ Հայաստան, Արցախ եւ Սփիուքի համայնքներուն ներքին խնդիրները: Կ'ուզեմ նշել, որ վերջին այս քանի մը շաբաթներուն Լաչինի միջանցքի շրջափակումը լուրջ մտահոգութիւն յառաջացուցած է սփիուքեան տարբեր համայնքներու մէջ: Ինչպէս գիտեմք, որոշ աշխատանքներ կը տարուին՝ լրպիստական կամ այլ ճանապարհներով, որպէսզի այդ

հարցը լուծում մը գտնէ եւ արագօրէն վերաբացուի Լաչինի միջանցքը: Ինչպէս ըսի, Սփիուքի օրակարգի վրայ է Արցախի հարցը, Հայաստանի իրավիճակը եւ անշուշտ՝ մնայուն խնդիրներ են Սփիուքի ներքին հարցերը: Այս տարի, դեպի Հայաստան կապը երկու ուղղութիւններով կը դրսեւորուէին, ինչ որ երեսուն տարի է տեսած ենք նոյնն է, հիմնականապէս՝ նիւթական աջակցութիւն եւ լրպիստական աջակցութիւն, Հայաստանի եւ Արցախի խնդիրները լուծելու ուղղութեամբ:

Չոր դիրքին եւ աշխատանքին բերումով, վստահ եմ, որ մօտէն կը հետեւիք հայկական գաղութներու կեանքի տարբեր պատկերներուն, ուր այսօր, ցաւ ի սիրտ, կարգ մը պարագաներու մէջ կան շատ մը շեշտուած բաժանումներ: Այդ մէկը կապ ունի տարբեր ազգակներու հետեւանքով ստեղծուած բաժանումներուն հետ, սակայն առհասարակ այս վիճակէն ինչպէ՞ս դուրս պիտի գայ Սփիուքը:

Բաժանումները անշուշտ միշտ եղած են, ինչպէս դուք ալ նշեցիք: Սփիուքի տարբեր շրջանակներու մէջ ընդհանրապէս կը խօսուի միութեան, համախմբումի, համահայկական, համազգային, համասփիուքեան եզրույթ- խօսույթներով, բայց կը կարծեմ, որ այս բաժանումները ունին քաղաքական անհամաձայնութեան ենթախորք: Ինչպէս գիտեմք, Հայաստանի մէջ կատարուող, ներքին իրադարձութիւնները նաեւ մեծ ազդեցութիւն ունին Սփիուքին վրայ: Քանի որ Սփիուքի համայնքներուն մասին նշեցիք, կ'ուզեմ անդրադառնալ կարեւոր համայնքի մը, որուն մասին շատ բան չենք լսեր, օրինակ՝ Ռուսաստանի հայկական Սփիուքը, որ ամենամեծ սփիուքեան համայնքն է, բայց գրեթէ ոչինչ գիտեմք, թէ Ռուսաստանի համայնքը այսօր ինչ կ'ընէ, ինչ վիճակի մէջ է, եւ ինչ հեռանկար ունի: Ընդհանրապէս, աւանդաբար երբ Սփիուք ըսենք նկատի կ'ունենանք հիւսիսային Ամերիկա, Ֆրանսա, Լիբանան եւ այլն, բայց այնտեղ կայ Ռուսաստանի համայնքը, որ շատ աւելի մեծ թիւ եւ կարողակամութիւն ունի, բայց շատ քիչ բան գիտեմք, թէ այսօր ինչ կը կատարուի Ռուսաստանի հայկական Սփիուքի կեանքէն ներս:

Յաճախ, մանաւանդ վերջին տարիներուն կը խօսուի, որ նոր Սփիուք մը գոյացած է, որ արդիական մտայնութեան տէր եղող մասնագէտներու եւ երիտասարդներու ամպլոնն է, եւ միւս կողմէ ալ ունինք աւանդական Սփիուքը: Ինձի կը թուի, որ այս երկու «Սփիուքներ»ը իրար չեն հանդիպիր եւ յաճախ կը հակադրուին, որովհետեւ ոչ միայն համակարգող չկայ, այլ կան նաեւ տարբեր խնդիրներ, որոնց մասին դուք տարբեր առիթներով ալ անդրադարձած էք: Ի վերջոյ Ի՞նչ պէտք է ընել, որպէսզի այս բոլորը մէկտեղուին:

Չեմ հարցումը մի քանի շերտեր ունի: Նախ պիտի ըսէի, որ «դասական» կամ «նորագոյն» եզրերէն անդին կայ մնայուն Սփիուք մը, որ բաւական հին կենսագրութիւն ունի եւ կայ նոր Սփիուքը, այսինքն՝ Հայաստանէն ելած արտահոսքին հետեւանքով ստեղծուած Սփիուքը, որ վերջին տարիներուն գոյացած է: Հետաքրքրական է եւ պէտք է արձանագրենք, որ Հայաստանէն ելած հայերը, որ այսօր տարբեր երկիրներու մէջ կ'ապրին, իրենք զիրենք սփիուքահայ չեն նկատեր: Երբ Սփիուքահայ կ'ըսենք, կամ Սփիուք կ'ըսենք, նկատի կ'ունենանք այդ երկրին մէջ եղող աւելի հին համայնքները կամ խոր արմատ ունեցող համայնքները: Ուրեմն այստեղ ինքնահասկացողութեան հարց մը կայ, որ անշուշտ այսօրուան մեր նիւթին առարկան չէ, բայց կարեւոր հանգամանք է, որ «Հայաստանի Սփիուք»ը, այսինքն Հայաստան ծնած մեծցած սերունդը որ այսօր Սփիուքի մէջ կ'ապրի եւ կը գործէ, անոր ներդրումը, անոր ներգրաւածութիւնը կայ Հայաստանի տարբեր խնդիրներու մէջ, եւ կան անշուշտ, այսպէս ասած «դասական» կամ աւելի հին համայնքները, որոնք գոյութիւն ունեցած են կամ կազմուած են աւելի հին՝ հարիւր տարուայ ժամանակաշրջանի ընթացքին: Այստեղ կան տարբեր շերտեր եւ տարբեր երանգներ նոյնիսկ տուեալ գաղութի մը մէջ: Եթէ գործնական ձեւով պիտի մօտենանք այս հարցերուն, պէտք է հասցեական խօսինք: Այսօր եթէ դիտարկենք, պիտի նկատենք, որ Սփիուքի ութսուն տոկոսը երեք-չորս երկիրներու մէջ կ'ապրի: Յիշեցիք Ռուսաստանը, հիւսիսային Ամերիկան, Ֆրանսան, Վրաստանը (եթէ

Սփիուք պիտի համարենք): Եթէ աւելի գործնական մօտեցումով պիտի վերլուծենք Սփիուքը, հասցեական պէտք է խօսինք, թէ ո՞ր Սփիուքի մասին է, ինչի՞ մասին է եւ որո՞ւ մասին է, որ կը խօսինք, այլապէս՝ ընդհանրացումներով կամ ընդհանուր գաղափարներէն դուրս պիտի չկարենանք գալ:

Սփիուք կը նշանակէ ներդո՞ւ: Մեզի համար, յաճախ նաեւ որպէս լրագրողներ, կամ հասարակութեան մէջ ըսելիք ունեցողներ, նկատել կու տանք, որ մեր նիւթը Սփիուքն է, սակայն յաճախ նաեւ կը մտածենք, որ այդ իրական ներդո՞ւ, որ ոչ միայն տնտեսական ներդո՞ւ է, այլ նաեւ՝ մարդկային, ամբողջութեամբ չի ներգրաւուիր այսօր Հայաստանի մէջ: Չեմ կարծիքով Ի՞նչ պէտք է ընել, որ իրապէս ամբողջ Սփիուքը, նամանաւանդ՝ թարմ տարրը ներգրաւուի Հայաստանակեդրոն գործունէութեան առընթեր:

Շատ լաւ հարց է, եւ միշտ այս նախնի օրինակը կը բերուի: Կ'ուզեմ այս օրինակը օգտագործել, քիչ մը աւելի ընդլայնելով այս խնդիրը: Եթէ գիտեք, որ նախքան մը կամ հանք մը հողին տակ գոյութիւն ունի, ատիկա պէտք է դուրս բերուի, պէտք է մշակուի, եւ այլն: Ուրեմն, այսօր մենք գիտենք, որ Սփիուքը ունի ոչ թէ կարողակամութիւն, բայց Ի՞նչը որ չենք ըրած այս երեսուն տարուան ընթացքին, այդ ներդրումը, «հանքը»՝ դուրս բերելու աշխատանքն է: Այսինքն պէտք է ներդրում ընել, investment ընել՝ մարդկային եւ նիւթական, որպէսզի այդ արժէքը դուրս բերես: Մենք անընդհատ կը խօսինք, որ կայ ոչ թէ՛ այնտեղ է, բայց ոչ մէկ ձեւով այդ ներդրումը չենք ըրած: Ինչպէս, որ հանքի կամ նախքի պարագային միլիոնաւոր տոլարներ կը ծախսուին, որպէսզի փորեն, մշակեն, դուրս հանեն, այն նպատակով, որ այդ իրենց ներդրումը տասնապատիկ, քսանապատիկ իրենց եկամուտ հայթայթէ կամ օգուտ ունենայ: Այսօր եթէ նոյն այդ խորհրդանշական օրինակը պիտի առնենք, Սփիուքը՝ այդ ունի այդ ոչ թէ, կարողակամութիւնը, միջոցները, բայց եթէ նայինք՝ ըլլալ Հայաստանի իրերապայտորդ իշխանութիւններու երեսուն տարիներու ընթացքին կատարած գործերուն, կամ ըլլալ Սփիուքի կառոյցներուն, որեւէ մէկը, մարդոյժի ներդրում, թէ նիւթական ներդրում չէ կատարած: Ուրեմն անընդհատ կը խօսինք բանի մը մասին, որ գոյութիւն ունի, բայց տակաւին չենք գտած ձեւը, կամքը, որպէսզի ատիկա դուրս բերենք, յայտնաբերենք եւ օգտագործենք: Ի վերջոյ եւ մինչեւ հիմա Սփիուքի իրական ներդո՞ւր դուրս չէ բերուած եւ այդ առումով ահեղի աշխատանք կայ տանելիք:

Դոկտ. Հրաչ, ըլլալով Մերձատր Արեւելքէն, դուք յաճախ լոյսին կը բերէք Մերձատր Արեւելքի խնդիրները եւ այդտեղ մեր կարեւոր հայազաղութներուն վիճակը: Այդ առումով սպազայի վախեր ունի՞ք: Այս հարցը կու տամ, նաեւ յաճախ կ'երկմտիմ երբ յիշեմ, որ մեր երեք յարանաւանութիւններուն կեդրոնները կը գտնուին Մերձատր Արեւելքի մէջ: Նոյնիսկ այդ եկեղեցիները այսօր կոչումի խնդիր ունին, մարդոյժի պակաս է կը առաւելի եւ այս մէկը զուցէ ահագանգ մըն է ընդհանուր առումով, թէկուզ եւ յաճախ բաց ձեւով չի խօսուիր այս մասին, բայց իրականութիւն է, որ եւ՛ Սուրիոյ, եւ՛ Լիբանանի գաղութները այսօր բաւական ծանր եւ վիրատու վիճակի մէջ են: Դուք ինչպէ՞ս կը գնահատէք, Ի՞նչ են մտավախութիւնները:

Վերջերս, Սիջին Արեւելքի հայութեան մասին ուսումնասիրութիւն մը պատրաստեցի: Փորձեցի հայկական դպրոցներու իրավիճակը գնահատել: Առնուազն դպրոցներու պարագան դիտարկելով, կը տեսնենք, որ Սիջին Արեւելքի տարբեր երկիրներու մէջ, հայկական վարժարաններու աշակերտութեան թիւը, 2010-2011 ուսումնական տարեշրջանին մօտաւորապէս 22 հազար էր, իսկ անցնող 2021-2022 ուսումնական տարեշրջանին մօտաւորապէս 11,000-12,000 է: Այստեղ, կարեւոր համայնքներէն են Լիբանանը, Սուրիան, Իրանը, եւ Թուրքիոյ (Պոլիս) մեր դպրոցները: Ուրեմն, կը տեսնենք, որ գեղե դպրոցներու պարագային, աշակերտութեան թիւը եթէ տարբար մեծ յիսուն տոկոսով նուազած է, այստեղ մտահոգուելիք խնդիր ունինք: Աշակերտութեան թիւը ցուցանիշ մըն է, որ կապուած է, արտագաղթին հետ, որ տեղի կ'ունենայ Սիջին Արեւելքէն: Հետեւաբար կան հսկայական խնդիրներ Մերձատր Արեւելքի հայկական համայնքներու պարագային, որ բերես թէ՛ համայնքային կառոյցները, թէ՛ հայութիւնը, Հայաստանը առիթ չեն ունեցած կամ ժամանակ չեն տրամադրած, որպէսզի այս խնդիրները աւելի լրջօրէն վերլուծուին եւ յետի ապագայ մայրող լուծումներ գտնուին: Անշուշտ պէտք է նկատի ունենանք, որ Արցախի հարցը այսօր շատ աւելի կարեւոր՝ առաջնային խնդիր մըն է ամբողջ հայութեան համար: Հետեւաբար սփիուքեան խնդիրները եւս մնացած են, կամ ըսենք՝ ցանկին վրայ աւելի երկրորդական տեղ կը գրասեն:

Ընթացիկ 2023 տարուան առընթեր, Ի՞նչ ուղղութիւններ կը տեսնէք Սփիուքի մէջ: Անշուշտ ինչպէս նշեցիք, եթէ ամէն ինչ քարիով փարատի եւ Արցախի տագնապը իսկապէս լուծման փուլի մը մէջ մտնէ, զուցէ նաեւ քաղաքական որոշ կայունութիւն մը ըլլալ Հայաստանի շուրջ, սպա Ի՞նչ կրնայ ըլլալ Սփիուքի օրակարգը:

Կան անմիջական խնդիրներ, զորս պէտք է դիմագրաւենք, անմիջական մարտահրաւերներ, որոնք պէտք է լուծենք եւ անոնց համար լուծումներ գտնենք, բայց կան նաեւ երկարաժամկետ խնդիրներ, որոնց պէտք է ժամանակ, միջոց եւ կամք տրամադրենք, որպէսզի կարենանք վերլուծել: Ինչպէս ըսած եմ ասկէ առաջ ալ, Հայաստանի եւ Արցախի խնդիրը առնուազն երեսուն տարուայ խընդիր է: Այնպէս չէ, որ անմիջապէս պիտի կարգաւորուի, անմիջապէս խաղաղութիւն պիտի ըլլայ: Պէտք է իրապաշտ ըլլանք եւ երկարաժամկետ, առնուազն, գոնէ պայմանական ձեւով՝ երեսուն տարուան համար նկատի պէտք է ունենանք, որ մեզի՝ հայութեան համար, այս հարցը ազգային խնդիրներէն կարեւորագոյնը պիտի ըլլայ: Ուրեմն այսօրուրէն պէտք է մտածենք, որ ինչպիսի բայլեր պէտք է առնուին, ինչպիսի ղեկավարութիւն պէտք է, որպէսզի պատրաստուինք տասնամեակներ տեւող խնդիրներուն լուծումներ բերելու:

Երեւան